

Przyroda jako pierwsza księga objawienia. Chrześcijańskie podstawy ekologii

Nature as the First Book of Revelation.

Christian Foundations of Ecology

Magdalena Rzym

magdalena0403@o2.pl

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Absolwentka filologii polskiej (Uniwersytet Rzeszowski) i teologii (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II); doktorantka religiologii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; poszukiwania badawcze: dialog międzyreligijny i międzykulturowy, teologia religii, ekoteologia.

Wprzekonaniu wielu chrześcijan zagadnienie ekologii¹ ma niewiele wspólnego z wiarą. Prawdą jest, że przez długi czas nie wiązano ze sobą tych rzeczywistości: teolodzy ignorowali kwestie ekologiczne, a ekolodzy raczej nie dostrzegali religijnego wymiaru zagadnienia ochrony środowiska. Jednak sytuacja ta zaczęła ulegać zmianie po obu stronach. Wielu ekologów doceniło religijne podstawy zaangażowania w ochronę świata, zaś teolodzy wskazują, iż religia stanowi związek

¹ Ekologia (gr. *oikos* środowisko, dom; *logos* słowo, nauka) – nauka przyrodnicza, badająca zależności i powiązania między organizmami żywymi a środowiskiem naturalnym; nauka o porządku i jego braku w przyrodzie oraz wynikających z tego konsekwencjach dla całego środowiska. Por. Z. Hull, *Ekologia*, [w:] M. Ciszek (red.), *Słownik bioetyki, biopolityki i ekofilozofii*, Warszawa 2008, s. 70. Twórcą pojęcia ekologii jest Ernst Haeckel (1834-1919), niemiecki filozof, biolog i ewolucjonista. W 1869 roku wprowadził on do nauki termin „ekologia” dla oznaczenia nowej dziedziny biologii, zajmującej się powiązaniem między organizmami a środowiskiem. Zob. Z. Hull, *Ekologia*, art. cyt., s. 70.

człowieka z Bogiem oraz zastanym porządkiem stworzenia, z którego ów człowiek samowolnie próbował się wyłamać². Również Kościół w swym nauczaniu coraz częściej porusza kwestię ochrony środowiska. Pierwsze odniesienia do problematyki ekologicznej sięgają końca XIX wieku, natomiast od drugiej połowy XX wieku zagadnienie to stanowi ważny element nauczania papieży, dokumentów Kościoła i wypowiedzi episkopatów krajowych.

W teologii wykształcone zostało nowe pojęcie ekoteologii, która swą refleksją obejmuje rzeczywistość świata w świetle Bożego objawienia, analizując ją jako dzieło stwórcze Boga i dar dany człowiekowi. Działania o charakterze destruktywnym dla środowiska są interpretowane jako tzw. grzech ekologiczny³. Wprowadzane i popularyzowane jest też pojęcie sumienia ekologicznego oraz postulat ekologicznego rachunku sumienia, który ma uświadomić chrześcijanom konsekwencje ich zachowań wobec środowiska przyrodniczego⁴.

Tradycyjne chrześcijańskie ujęcie problematyki ekologicznej ma charakter antropocentryczny – środowisko domaga się ochrony ze względu na człowieka, który jest zagrożony. Współcześnie coraz częściej dochodzi do głosu kosmocentryczny punkt widzenia. Podkreśla się, że świat stworzony ma wartość sam w sobie, nie tylko jako rzeczywistość służąca człowiekowi. Cała rzeczywistość została stworzona ze względu na Boga i to On, a nie człowiek, jest miarą wszystkich rzeczy. Dlatego przyroda wymaga poszanowania jako dzieło Boga, a stosunek człowieka do niej nabiera wymiaru religijnego i moralnego.

Znaczenie świata stworzonego w świetle objawienia, prawa i obowiązki człowieka wobec środowiska, moralny wymiar kryzysu ekologicznego – są to niektóre z zagadnień podejmowanych przez ekologiczne nauczanie Kościoła. Poniższe opracowanie rozwinie te zagadnienia na bazie tekstów biblijnych, wybranych przykładów życia i nauczania świętych oraz wypowiedzi Magisterium Kościoła.

² W. Gantke, *Ekologia i religia*, [w:] H. Waldenfels, F. König (red.), *Leksykon religii*, Warszawa 1997, s. 103.

³ Pojęcie grzechu ekologicznego zakłada, że istnieje porządek ustanowiony przez Boga, określający przeznaczenie wszystkich stworzeń, zaś człowiek jest moralnie zobowiązany wypełniać ten plan. Powołanie go do zarządzania ziemią (zob. Rdz 1,28) nakłada na niego odpowiedzialność za świat przyrody, a co za tym idzie, możliwość popełnienia grzechu przeciw niej. Zob. M. Ciszek, *Ekologiczne aspekty katolickiej teologii moralnej*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*”, t. 2, 2004, s. 322. Por. J. Babiński, *Ekoteologia jako odpowiedź na współczesny kryzys ekologiczny* [on-line], <http://www.dogmatyka.pl/TwP/index.php?numer=5,2&str=289-298> [dostęp: 30.08.2018].

⁴ Zob. M. Ciszek, *Ekologiczne aspekty*, art. cyt., s. 319-320.

Celem podjętych rozważań jest określenie, jak powinien wyglądać stosunek chrześcijanina do świata stworzonego.

1. Biblijna wizja świata stworzonego

Temat relacji człowieka do natury podjęty zostaje już w pierwszym rozdziale Księgi Rodzaju – opisie stworzenia świata (zob. Rdz 1,1-2,4a). Bóg kolejno stwarza: światło, sklepienie niebieskie, lądy i morza, rośliny, ciała niebieskie, ptactwo, zwierzęta morskie i lądowe, człowieka. Wszystkie Jego dzieła określone zostają jako „bardzo dobre”: „A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre” (Rdz 1,31). Człowiek jako istota wyjątkowa, stworzona na obraz Boga, otrzymuje nakaz panowania nad zwierzętami i czynienia sobie ziemi poddanej (por. Rdz 1, 28), stając się w ten sposób namiestnikiem Boga, sprawującym w Jego imieniu władzę. Ogród rajski stanowi doskonały obraz świata, w którym relacje pomiędzy stworzeniami oparte są na harmonii i przyjaznym obcowaniu. Dopiero wskutek grzechu pierwotnego ten świat zamienia się w miejsce nieprzyjazne, a człowiek, zamiast zarządcy i opiekuna stworzenia, staje się eksploatatorem, wykorzystującym bezdusznie jego zasoby dla swych egoistycznych korzyści.

Powierzchniowa lektura Księgi Rodzaju może sprawiać wrażenie, iż biblijny nakaz czynienia sobie ziemi poddanej pozwala na taką właśnie eksploatację świata. Dlatego tradycja judeochrześcijańska obarczana bywa odpowiedzialnością za degradację przyrody. Biblijna antropologia, stawiająca człowieka ponad resztą stworzenia, jest według niektórych przyczyną kryzysu ekologicznego w krajach zachodnich⁵. Rzeczywiście, „historię realizacji starotestamentowego polecenia panowania nad przyrodą można zinterpretować jako nieporozumienie [...], tzn. jak historię nieposłuszeństwa”⁶. Tymczasem poprawna interpretacja Księgi Rodzaju zakłada coś zgoła innego. Wiara w boskie pochodzenie świata wymaga szacunku dla przyrody, a fakt bycia stworzonymi na Boży obraz i nakaz czynienia sobie ziemi poddanej nie oznaczają absolutnej władzy nad innymi stworzeniami. Taka interpretacja, którą czasami przyjmowali chrześcijanie, jest błędna i oderwana od biblijnego kontekstu. Papież Franciszek przypomina,

⁵ Należy zwrócić uwagę, że podobny kryzys ekologiczny przeżywają kraje azjatyckie, wyrosłe na myśli panteistycznej, podkreślającej jedność człowieka ze światem. Jest to dowodem na to, iż na degradację przyrody wpływ mają różne czynniki, nie tylko religijne pojmowanie rzeczywistości.

⁶ W. Gantke, *Ekologia i religia*, art. cyt., s. 104.

iz tekst Pisma Świętego, odczytany we właściwej hermeneutyce, zachęca człowieka do „uprawiania” i „dogładania” ogrodu świata. Oznacza to jego chronienie, strzeżenie, zachowywanie oraz bronienie, a ponadto pociąga za sobą relację odpowiedzialnej wzajemności między człowiekiem a naturą⁷. Podobnie pisze Jan Paweł II: „Stwórca chciał, aby człowiek obcował z przyrodą jako jej rozumny i szlachetny «pan» i «stróż», a nie jako bezwzględny «eksploatator»”⁸. Ekspansywna postawa wobec przyrody jest wynikiem grzechu, który harmonijną relację między człowiekiem a naturą zamienił w konflikt i wypaczył sens przykazania, by panować nad ziemią⁹.

Wynikające z Biblii najważniejsze prawdy na temat świata stworzonego można sprowadzić do następujących stwierdzeń: całe stworzenie jest dobre, ma wartość w oczach Boga (stanowi przedmiot Jego troski), swoim istnieniem oddaje Mu chwałę, jawi się jako znak Jego obecności. Natura nie jest zatem stworzona tylko dla człowieka jako przedmiot do zaspokajania jego potrzeb, ale posiada wartość samą w sobie i skierowana zostaje ku Bogu.

Bóg troszczy się o swoje stworzenie: zapewnia mu wodę, pokarm i właściwe środowisko życia (zob. Ps 104,10-18. 27-28; 145,16), pamięta o każdej z żywych istot (zob. Mt 10,29b), niesie ocalenie ludziom i zwierzętom (zob. Ps 36,7). Księga Mądrości wprost stwierdza, że Bóg darzy miłością każde stworzenie:

⁷ Franciszek, Encyklika *Laudato si'*, Kraków 2015, nr 67.

⁸ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, [w:] tenże, *Encykliki*, Kraków 2006, nr 15.

⁹ Franciszek, *Laudato si'*, nr 66. O fałszywej interpretacji powołania człowieka do panowania nad ziemią pisze Waclaw Hryniewicz: „Biblia nie usprawiedliwia bezwzględnej i bezlitosnej postawy człowieka wobec reszty stworzenia. Biblijna wiara w stworzenie świata nie może być usprawiedliwieniem dla bezwzględnego władztwa człowieka nad przyrodą. Biblia nie przekazuje polecenia bezlitosnego opanowania ziemi. Fałszywy okazuje się szeroko rozpowszechniony w świadomości chrześcijańskiej pogląd, że słowa *Księgi Rodzaju* (1,28) nakładają na człowieka obowiązek nieograniczonego panowania nad ziemią i przyrodą. Tradycyjna teologia zachodniego chrześcijaństwa głosząca owo *dominium terrae* ponosi co najmniej część współwiny za obecny kryzys ekologiczny. W przeszłości często zapomniano, że idea obrazu Bożego w człowieku (Rdz 1,26) ogranicza i modyfikuje nakaz panowania nad ziemią. Skłania ona do postępowania w taki sposób, jak postępuje wobec stworzenia sam Bóg Stwórca. Człowiek stworzony na obraz Stwórcy, powołany został do tego, aby być szlachetnym, rozumnym i mądrym stróżem stworzenia”. W. Hryniewicz, *Chrześcijaństwo a świat przyrody*, „Znak”, nr 637, 2008 [on-line], <http://www miesiecznik.znak.com.pl/6372008wacław-hryniewicz-omichrzciscjanstwo-a-swiat-przyrody/> [dostęp: 30.08.2018].

„Miłujesz bowiem wszystkie stworzenia, niczym się nie brzydzisz, co uczyniłeś, bo gdybyś miał coś w nienawiści, nie byłbyś tego uczynił. [...] Oszczędzasz wszystko, bo to wszystko Twoje, Panie, miłośniku życia! Bo we wszystkim jest Twoje nieśmiertelne tchnienie” (Mdr 11,24. 26-12,1).

O stworzeniach, oddających Bogu chwałę, w wielu miejscach mówią Psalmy i księgi prorockie. W *Pieśni trzech młodzieńców*, w rozdziale trzecim Księgi Daniela, cały świat ożywiony i nieożywiony zostaje wezwany do błogosławienia, chwalenia i wywyższania Boga. „Wszystkie Pańskie dzieła, błogosławcie Pana, chwalcie i wywyższajcie Go na wieki!” (Dn 3,57) – wyśpiewują Chananiasz, Azariasz i Miszael, a następnie wymieniają aniołów, niebios, słońce, księżyc oraz gwiazdy, zjawiska przyrody (takie jak: deszcze, rosy, szrony, mrozy, zimna i upały, błyskawice, chmury), góry i pagórki, źródła, morza i rzeki, wszystkie rośliny ziemi oraz zwierzęta (wieloryby i inne morskie stworzenia, ptaki, dzikie zwierzęta, trzody), a także człowieka (3,58-87). Wszystko, co istnieje, a zwłaszcza człowiek jako Boży obraz i ukoronowanie stworzenia, zaproszone zostaje do wychwalania Boga¹⁰. Podobne przesłanie płynie z Ps 148, w którym obecne jest wezwanie do wszystkich stworzeń, aby chwaliły Pana. Z kolei w Ps 19 bieg słońca i zmieniające się pory dnia stanowią opowieść o chwalebnych dziełach Boga.

Stworzenie – jego wielkość, piękno i prawa, według których harmonijnie funkcjonuje – jest również znakiem, ukazującym człowiekowi prawdę o Bogu Stwórcy¹¹. „Z wielkości i piękna stworzeń poznaje się przez podobieństwo ich Stwórcę” – głosi Księga Mądrości (13,5) i nazywa głupimi tych, którzy na podstawie dzieła nie poznali Twórcy (zob. Mdr 13,1). Natura jest zatem wyjątkowym miejscem, którego obserwacja może doprowadzić do poznania i wiary w Boga. Również Jezus zachęca, by przypatrywać się przyrodzie i uczyć się od niej zaufania Bogu: „Przypatrzcie się liliom polnym, jak rosną: nie pracują ani przędą. A powiadam wam: nawet Salomon w całym swym przepychu nie był tak ubrany jak jedna z nich” (Mt 6,28-29).

¹⁰ K. Romaniuk, *Biblijna teologia przyrody*, Warszawa 1999, s. 7.

¹¹ Waclaw Hryniewicz dostrzega w stworzeniu nie tylko znak potwierdzający istnienie i przymioty Boga. Przekonany o Bożej immanencji w świecie, widzi w stworzeniu sakrament Jego obecności. Wyraża przekonanie, że Bóg przez swego Ducha jest obecny we wszystkich istotach: uczestniczy w ich losie, współcierpi z nimi i raduje się z ich pomyślności. Stworzenie natomiast wielbi i sławi swego Stwórcę. W. Hryniewicz, *Chrześcijaństwo a świat przyrody*, art. cyt.

Do biblijnej wizji stworzonego świata odniósł się Jan Paweł II:

„W Księdze Rodzaju, a następnie w nowszej wizji proroków, w mądrościowej kontemplacji Hioba czy autora Księgi Mądrości, jak również w doświadczeniach wiary, o których świadectwo dają Psałmy, piękno świata stworzonego jest znakiem objawiającym wielkość i dobroć Boga. Jezus w przypowieściach zachęca do kontemplowania otaczającej natury, abyśmy się nauczyli, że musimy mieć całkowite zaufanie do Ojca niebieskiego i wiarę stałą”¹².

2. Święci wobec przyrody

Historia Kościoła zna licznych świętych, którzy wyróżniali się miłością i wrażliwością wobec przyrody. Wielu z nich zwracało uwagę na jej doniosłą rolę w ukazywaniu Boga i Jego opatrnościowego planu. Ojcowie Kościoła w swych pismach zwracali uwagę, że stworzenie ma na celu objawiać człowiekowi prawdę o Bogu Stwórcy i prowadzić do Jego poznania¹³.

W tradycyjnych hagiografiach często podkreślano wrażliwość świętych na świat przyrody, ich przyjaźń ze wszystkimi stworzeniami, dobroć wobec nich, a także zażyłość i harmonię ze światem zwierząt, nawiązującą do stanu Adama w ogrodzie Eden. Do świętych, którzy osiągnęli wyjątkową więź z przyrodą, należą Franciszek z Asyżu i Jan Gwalcbert. Nie ma potrzeby przybliżać biografii św. Franciszka (1181-1226), gdyż jest on jednym z najbardziej znanych świętych i jego popularność wykracza poza granice Kościoła. Równie znane są jego relacje z naturą; przeszły one do legend i stały się inspiracją dla wielu katolików wrażliwych na świat przyrody. Augustine Thompson, autor biografii świętego, potwierdza, iż Franciszek odczuwał głęboki związek z żywymi stworzeniami i widział w nich wzór ewangelicznego powierzenia się Bogu oraz pełnienia Jego woli samym tylko istnieniem. Wobec wszelkiej natury ożywionej odczuwał zachwyt, czułość i miłość; pobudzała go ona do modlitwy, wielbienia Stwórcy

¹² Jan Paweł II, *Ekoturystyka kluczem do właściwego rozwoju. Orędzie Jana Pawła II na XXIII Światowy Dzień Turystyki 2002* [on-line], https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/ekoturystyka2002_24062002.html [dostęp: 30.08.2018].

¹³ Św. Bazyl pisał: „Piękno rzeczy widzialnych daje nam wyobrażenie o Tym, który jest wyższy ponad całe to piękno” – [za:] T. Śpidlik, *Peretki Ojców Kościoła*, Warszawa 2010, s. 71.

oraz aktów współczucia¹⁴. Jego wrażliwość wobec zwierząt wyrażała się np. w zbieraniu z drogi dżdżownic i przenoszeniu ich w bezpieczne miejsce czy wypuszczaniu na wolność zwierząt otrzymanych w darze na pokarm. Zachowane świadectwa ukazują, że dzikie zwierzęta ufaly świętemu i nie okazywały wobec niego lęku¹⁵. Z kolei w swej *Pieśni słonecznej*, ułożonej na krótko przed śmiercią, Franciszek wychwala Boga wraz z ciałami niebieskimi i żywiołami. Braterstwo, szacunek, miłość, umiarkowanie, podziw – to pojęcia, którymi można podsumować postawę świętego wobec przyrody ożywionej i nieożywionej¹⁶. Dlatego też Jan Paweł II w 1979 roku ogłosił św. Franciszka patronem ekologów¹⁷.

¹⁴ Zob. A. Thompson, *Franciszek z Asyżu. Nowa biografia*, Kraków 2017, s. 66-67.

¹⁵ Kiedyś podczas podróży Franciszek zauważył stado ptaków. Zgodnie ze swym zwyczajem pozdrowił je słowami: „Niech Pan obdarzy was pokojem”, a one nie odleciały, gdy wszedł między nie, lecz śpiewały, wzbijały się w górę i powracały. Tamże, s. 68-70.

¹⁶ Wyraża to tzw. *Ekologiczny dekalog św. Franciszka z Asyżu*, oparty na jego pismach i wczesnych źródłach franciszkańskich:

- 1° Bądź człowiekiem wśród stworzeń, bratem między braćmi.
- 2° Traktuj wszystkie rzeczy stworzone z miłością i czcią.
- 3° Tobie została powierzona Ziemia jak ogród; rządz nią z mądrością.
- 4° Troszcz się o człowieka, zwierzę, ziolo, wodę i powietrze, aby Ziemia nie została ich zupełnie pozbawiona.
- 5° Używaj rzeczy z umiarem, gdyż rozrzutność nie ma przyszłości.
- 6° Tobie jest zadana misja odkrycia misterium posiłku: aby życie napęłniało się życiem.
- 7° Przerwij węzeł przemocy, aby zrozumieć, jakie są prawa istnienia.
- 8° Pamiętaj, że świat nie jest jedynie odbiciem twego obrazu, lecz nosi w sobie wyobrażenie Boga Najwyższego.
- 9° Kiedy ścinasz drzewo, zostaw choć jeden pęd, aby jego życie nie zostało przerwane.
- 10° Stąpaj z szacunkiem po kamieniach, gdyż każda rzecz posiada swoją wartość.

Zob. *Ekologiczny dekalog św. Franciszka z Asyżu* [on-line], <https://swietostworzenia.pl/czytelnia/16-ekologia-franciszka/122-ekologiczny-dekalog-sw-franciszka-z-asyzu> [dostęp: 30.08.2018].

¹⁷ Aktu tego dokonał listem apostolskim *Inter sanctos*. Zwrócił w nim uwagę na sposób, w jaki Franciszek przeżywał wszystkie dzieła Stwórcy – jako przedziwny dar Boży ofiarowany ludziom, a także jako swoich braci i siostry, wraz z którymi składał Bogu chwałę. Zob. Jan Paweł II, *Inter sanctos*, [w:] S. Jaromi, Św. Franciszek z Asyżu [on-line], <https://www.swietostworzenia.pl/2-aktualne/121-sw-franciszek-z-asyzu> [dostęp: 30.08.2018]. Z kolei papież Franciszek w swej ekologicznej encyklice *Laudato si'* nazywa świętego z Asyżu patronem ekologii integralnej, wskazując na jego wrażliwość zarówno na Boże stworze-

Jan Gwalbert należy do mniej popularnych świętych, a w Polsce pozostaje prawie całkowicie nieznaną. Urodził się około 1000 roku pod Florencją i jako młodzieniec wstąpił do benedyktyńskiego klasztoru San Miniato, ale niebawem opuścił go na znak protestu przeciw panującej tam symonii. Ostatecznie osiadł w zalesionej dolinie Vallombrosa, gdzie rozpoczął życie pustelnicze. Bardzo szybko zaczęli do niego dołączać inni mnisi, dając początek zakonowi wallombrozjanów. Bracia zamieszkali w wybudowanym w lesie klasztorze i kierowali się regułą benedyktyńską, wierni przesłaniu *ora et labora*. Żyli skromnie, poświęcając się modlitwie i ascezie. Jednocześnie poznawali prawa rządzące życiem lasu, sadzili drzewa, troszczyli się o rośliny, ptaki i zwierzęta leśne. Jan postrzegał las jako księgę, objawiającą Boga: Jego obecność, dobroć, mądrość¹⁸. Zmarł w 1073 roku i kiedy został ogłoszony świętym (1193 rok), jego wstawiennictwa zaczęli przyzywać szczególnie leśnicy. Ich patronem ogłosił go papież Pius XII w 1951 roku¹⁹. Postać Jana Gwalberta przypomniał Jan Paweł II, kiedy podczas wizyty w Dolomitach odprawił Mszę Świętą dla leśników. W swej homilii mówił wówczas o zaangażowaniu Jana i jego współbraci w sadzenie i dogładanie lasów²⁰.

W historii Kościoła nie brakuje świętych, którzy z miłością traktowali całe stworzenie i dostrzegali przez nie Bożą obecność. Św. Ignacy Loyola w swoich *Ćwiczeniach duchowych* kładł duży nacisk na kontemplację przyrody oraz dostrzeganie w niej śladów obecności Boga. Zalecał: „Zwrócić uwagę na to, jak Bóg przebywa w stworzeniach, [...] jak się dla mnie trudzi i działa we wszystkich rzeczach stworzonych na powierzchni ziemi”²¹. Św. Faustyna Kowalska wyrażała pewność, że miłosierdzie Boga ogarnia wszystkie Jego dzieła.

nie, jak i ludzi ubogich i opuszczonych. Określa go jako mistyka i pielgrzymka, żyjącego w harmonii z Bogiem, innymi ludźmi, naturą oraz samym sobą, zwraca też uwagę na jego postrzeganie przyrody jako „wspaniałej księgi, w której Bóg do nas mówi i przekazuje nam coś ze swego piękna i dobroci”. Franciszek, *Laudato si'*, nr 12.

¹⁸ Zob. K. Wojciechowski, *Zapomniany patron leśników*, „Niedziela”. Edycja zamojsko-lubaczowska, nr 40, 2009 [on-line], <http://www.niedziela.pl/artykul/102345/nd/Zapomniany-patron-lesnikow> [dostęp: 30.08.2018].

¹⁹ Kult Jana Gwalberta wśród leśników wyraża się m.in. w zwyczaju umieszczania na drzewach kapliczek z postacią świętego. Jest to zwyczaj popularny zwłaszcza we Włoszech. W Polsce Jan Gwalbert jest mało znanym świętym, ale w 2005 roku powstała pierwsza taka kapliczka na sędziwym dębie w parku-arboretum Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie.

²⁰ Zob. K. Wojciechowski, *Zapomniany patron leśników*, art. cyt.

²¹ I. Loyola, *Ćwiczenia duchowe*, tłum. J. Ożóg, Kraków 1996, nr 235-236.

W *Dzienniczku* zamieściła modlitwę następującej treści: „O Stwórczo mój i Panie, wszędzie widzę ślady Twojej ręki i pieczęć Twego miłosierdzia, które otacza wszystko, co jest stworzone”²².

3. Problematyka ekologiczna w nauczaniu Kościoła

We współczesnym nauczaniu Kościoła tematyka ekologiczna zajmuje coraz istotniejsze miejsce. Relacje człowieka ze środowiskiem rozpatrywane są przez teologię moralną i katolicką naukę społeczną. Problematyka ta uwzględniana jest w dokumentach Magisterium Kościoła oraz poruszana na poziomie Kościołów lokalnych²³. Co istotne, nie stanowi zagadnienia marginalnego, ale jest ważnym elementem nauczania. Podejmowana bywa również jako temat dialogu ekumenicznego i międzyreligijnego, będąc przedmiotem wspólnych orędzi i apeli²⁴.

²² F. Kowalska, *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*, Warszawa 2010, nr 1749. Pod datą 22 maja 1937 roku św. Faustyna Kowalska opisała, w jaki sposób wyprosiła miłosierdzie dla roślin cierpiących z powodu upału: „Dziś jest tak wielki upał, że trudno do wytrzymania, pragniemy deszczu, a jednak nie pada. Od kilku dni niebo się pochmurza; a deszcz nie może padać. Kiedy spojrzałam na te rośliny spragnione deszczu, litość mnie ogarnęła i postanowiłam sobie odmawiać tę koroneczkę tak długo, aż Bóg spuści deszcz. Po podwieczorku niebo się okryło chmurami i spadł rzęśisty deszcz na ziemię; modlitwę tę odmawiałam bez przerwy trzy godziny. I dał mi Pan poznać, że przez tę modlitwę wszystko uprosić można”. Tamże, nr 1128.

²³ Wart uwagi jest też postulat zmian w Kodeksie Prawa Kanonicznego – wprowadzenia do praw i obowiązków wierzących frazy dotyczącej ochrony i rozwoju środowiska naturalnego. Z postulatem wystąpił w lipcu 2018 roku kard. Francesco Coccopalmerio, były przewodniczący Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych. Zob. *Kodeks Prawa Kanonicznego za mało ekologiczny* [on-line], <https://ekai.pl/kodeks-prawa-kanonicznego-za-malo-ekologiczny/> [dostęp: 30.08.2018].

²⁴ Temat ochrony środowiska naturalnego poruszany był m.in. podczas VI Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Vancouver (1983 rok), obradującego pod hasłem: „Sprawiedliwość, pokój oraz integralność stworzenia”. W 2001 roku przez Konferencję Kościołów Europejskich przyjęta została *Charta Oecumenica*, która porusza temat kryzysu ekologicznego i zobowiązuje chrześcijan do pracy na rzecz ochrony świata stworzonego. Papież Jan Paweł II i patriarcha ekumeniczny Bartłomiej I podpisali w 2002 roku wspólną deklarację o ochronie dzieła stworzenia. W 2008 roku Papieska Rada ds. Dialogu Międzyreligijnego skierowała orędzie do buddystów, zatytułowane *Chrześcijaństwo i buddyści: troszczyć się o planetę Ziemia*. W 2017 roku w corocznym watykańskim orędziu do muzułmanów z okazji miesiąca ramadan podjęty został temat *Chrześcijaństwo i muzułmanie w trosce o wspólny dom*. W 2017 roku papież

Świadomość ekologiczna w dokumentach Nauczycielskiego Urzędu Kościoła jest obecna od końca XIX wieku, kiedy to pojawiły się pierwsze oficjalne wypowiedzi dotyczące życia społecznego. Wśród poruszanych wówczas zagadnień znalazły się pierwsze wzmianki, odnoszące się do kwestii ekologicznej²⁵. W dokumentach papieży Leona XIII, Piusa XI i Piusa XII nie ma wprost mowy o ekologii, jednak odnaleźć można treści związane z tą problematyką, stanowiące element nauczania społecznego²⁶. Podobnie papież Jan XXIII relację człowieka do przyrody rozpatruje w kontekście nauczania o życiu społecznym, zwraca też uwagę na moralny aspekt tej relacji²⁷. Ekologię z problematyką społeczną łączy także papież Paweł VI, który rozpatruje świat przyrody w kontekście niesprawiedliwego podziału dóbr naturalnych. Jednocześnie jako pierwszy papież zwraca uwagę na problem ekologiczny i wprowadza go w krąg moralnego nauczania Kościoła²⁸.

Jan Paweł II był pierwszym papieżem, który w swym nauczaniu bezpośrednio nawiązywał do ekologii i wprowadził ją na drogę dialogu z teologią²⁹. Znana jest osobista więź papieża z przyrodą: jego doświadczenie turystyczne, wędrowki po Polsce z młodzieżą, wyprawy w góry podejmowane również po wyborze na Stolicę Piotrową. Mniej znane są natomiast jego liczne wypowiedzi, w których zwracał uwagę na potrzebę ochrony środowiska i piętnował degradację przyrody. Bezduszna eksploatacja środowiska naturalnego stanowiła dla papieża wyraz kryzysu moralnego; za niewłaściwe i grzeszne uznawał sprowadzanie przyrody tylko do celów „doraźnego użycia i zużycia”³⁰. „Jeżeli przyjrzymy się różnym regionom naszej planety, zdamy sobie sprawę, że ludzkość zawiodła Boże oczekiwania”³¹ – stwierdzał i jako ostateczne źródło degradacji przyrody wskazywał upadek Adama³². Uznawał, że pełny rozwój człowieka musi być

Franciszek i patriarcha Bartłomiej I wystosowali wspólne przesłanie z okazji Światowego Dnia Modlitwy o Ochronę Świata Stworzonego, obchodzonego 1 września.

²⁵ M. Wyrostkiewicz, *Kwestia ekologiczna w wypowiedziach Magisterium Ecclesiae*, [w:] K. Góźdz (red.), *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. 3, Lublin 2004, s. 226.

²⁶ Zob. tamże, s. 226-228.

²⁷ Tamże, s. 229.

²⁸ Zob. T. Ślipko, *Ekologiczna doktryna Kościoła*, [w:] T. Ślipko, A. Zwoliński, *Rozdroża ekologii*, Kraków 1999, s. 22-23.

²⁹ M. Wyrostkiewicz, *Kwestia ekologiczna...*, art. cyt., s. 234.

³⁰ Zob. Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, nr 1.

³¹ Tenże, *Katecheza* (17.01.2001), „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., nr 4, 2001, s. 43.

³² Tenże, *Redemptor hominis*, nr 8-9.

ukierunkowany nie tylko na świat ludzki, ale również na świat przyrody, biorąc pod uwagę „naturę każdego bytu oraz [...] wzajemne powiązanie w uporządkowany system”³³. Podkreślał, iż konsekwencją wyjątkowej pozycji człowieka wśród stworzeń jest jego wyjątkowa za nie odpowiedzialność³⁴. Problem ekologiczny stanowił dla Jan Pawła II problem o charakterze moralnym – to on jako pierwszy użył określenia „nawrócenie ekologiczne”, wyrażając przekonanie o jego potrzebie w wymiarze globalnym³⁵.

Analizując kondycję stworzenia, Ojciec Święty wprowadzał je w perspektywę paschalną i wskazywał na jego współdziałanie w odkupieniu Chrystusa. Tak jak stworzenie zostało włączone w skutki grzechu człowieka i poddane marność³⁶, tak też ma udział w odnowieniu wszystkiego przez Chrystusa w Jego zbawczym dziele:

„Po pierwotnym upadku człowieka, świat, jako jego szczególna własność, podzielił niejako jego los. Grzech nie tylko zerwał więź miłości pomiędzy człowiekiem i Bogiem, zburzył jedność pomiędzy ludźmi, ale również zakłócił harmonię całego stworzenia. Ciężar śmierci padł nie tylko na rodzaj ludzki, ale także na wszystko, co z woli Bożej miało istnieć niejako dla człowieka. Jeżeli jednak mówimy o współdziałaniu świata w skutkach ludzkiego grzechu, to zdajemy sobie sprawę, że świat ten nie mógł być również pozbawiony udziału w Bożej obietnicy odkupienia. Czas spełniania się tej obietnicy dla człowieka i całego stworzenia nadszedł, gdy Maryja za sprawą Ducha Świętego stała się Matką Bożego Syna. On jest pierwotnym całego stworzenia [...]. Przychodzi, ażeby to wszystko, co stworzone, na nowo ogarnąć, aby zapoczątkować dzieło odkupienia świata, ażeby przywrócić stworzeniu jego pierwotną świętość i godność. Przychodzi, ażeby samym swoim przyjściem ukazać nam tę szczególną godność natury stworzonej”³⁷.

³³ Tenże, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, [w:] tenże, *Encykliki*, dz. cyt., nr 34.

³⁴ Zob. M. Wyrostkiewicz, *Kwestia ekologiczna...*, art. cyt., s. 235.

³⁵ Zob. Jan Paweł II, *Katecheza*, dz. cyt., s. 44.

³⁶ „Sprzeciwiając się planom Boga Stwórcy, człowiek wprowadza nieporządek, który niechybnie odbija się na reszcie stworzenia”. Jan Paweł II, *Pokój z Bogiem Stwórcą, pokój z całym stworzeniem. Orędzie na XXIII Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 1990 r.*, nr 5 [on-line], <https://papiez.wiara.pl/doc/378717.Pokoj-z-Bogiem-Stworca-pokoj-z-calym-stworzeniem-1990/2> [dostęp: 30.08.2018].

³⁷ Jan Paweł II, *Liturgia Słowa – przemówienie. Zamość 12 czerwca 1999* [on-line], https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/zamosc_12061999.html [dostęp: 30.08.2018].

Jan Paweł II w swym nauczaniu wskazywał też na świętość i godność stworzenia, które samym swym istnieniem świadczy „o miłości Stwórcy, o ożywczej mocy Jego Ducha i o odkupieniu, którego Syn dokonał dla człowieka i dla świata”³⁸. Piękno oraz harmonię przyrody uznawał za Boże objawienie równe temu, które zawarte zostało w Piśmie Świętym³⁹. Na tej podstawie kierował do Boga dziękczynienie za Jego dzieła, a jednocześnie wyrażał troskę o zachowanie dobra i piękna, jakim Stwórca obdarzył świat. Dlatego wzywał chrześcijan do pogłębiania świadomości ekologicznej, uzasadniając ją wiarą w Boga Stwórcę, odpowiedzialnością za grzech pierworodny, a także przyjęciem odkupienia⁴⁰.

10 czerwca 2002 roku Jan Paweł II wraz z patriarchą Bartłojem I⁴¹ podpisał deklarację *O obowiązku szanowania świata stworzonego*. Dwaj przywódcy kościelni przyjęli wspólne stanowisko na temat ochrony środowiska, podkreślając odpowiedzialność wszystkich chrześcijan za stworzenie⁴². W ten sposób problematyka ekologiczna

³⁸ Tamże.

³⁹ „Obok objawienia w ścisłym tego słowa znaczeniu, zawartego w Piśmie Świętym, Bożym objawieniem jest też dla nas blask słońca i zapadanie nocy”. Jan Paweł II, *Katecheza* (2.08.2000), „L’Osservatore Romano”, wyd. pol., nr 1, 2001, s. 37.

⁴⁰ Tenże, *Pokój z Bogiem Stwórcą...*, dz. cyt., nr 16.

⁴¹ Bartłojem I (ur. 1940) – patriarcha ekumeniczny Konstantynopola od 1991 roku. Znany jest ze swego zaangażowania na rzecz ochrony środowiska, z którego to powodu nazywany bywa zielonym patriarchą. Jako pierwszy ustanowił w Kościele Dzień Modlitwy o Ochronę Stworzenia, obchodzony 1 września. Jego nauczanie przywołuje w encyklice *Laudato si’* papież Franciszek. Zob. Bartłojem I, *Przemówienie w Santa Barbara, California, 8 listopada 1997*, [za:] Franciszek, *Laudato si’*, nr 8.

⁴² Główne myśli wspólnej deklaracji Jana Pawła II i Bartłojem I przedstawiają się następująco: świat stworzony przez Boga pełen jest piękna i harmonii, a każda cząstka stworzenia jawi się jako wyraz Bożej mądrości i miłości. Jednak wskutek grzechu pierworodnego harmonia ta została zniszczona. Człowiek przez grzech okazuje nieposłuszeństwo wobec Bożego planu dotyczącego stworzenia i sprzeniewierza się zadaniu współpracy ze Stwórcą w trosce o świat. Bóg oczekuje od ludzi wierzących współpracy na rzecz przywrócenia pierwotnej harmonii. Chrześcijanie i wszyscy wierzący powołani są do przekazywania wartości moralnych oraz pogłębiania *świadomości ekologicznej*, polegającej na odpowiedzialności za siebie, innych, całe stworzenie. Potrzebny jest akt skruchy i wewnętrzna przemiana serca, aby zmienić styl życia i zrezygnować z niewłaściwych wzorców konsumpcji. „Musimy wytrwale prosić Boga Stwórcę – podsumowują autorzy deklaracji – by oświecił wszystkich ludzi i przekonał ich o obowiązku szanowania i strzeżenia z troską świata stworzonego”. *O obowiązku szanowania świata stworzonego. Wspólna deklaracja Papieża Jana Pawła II*

włączona została do dialogu ekumenicznego, stając się jedną z płaszczyzn porozumienia między Kościołami.

Również nauczanie Benedykta XVI obejmuje zagadnienie ekologii. Problematyka ta wyeksponowana została szczególnie w encyklice *Caritas in veritate*, w której rozdział czwarty w znacznej mierze poświęcony jest kwestii ochrony środowiska naturalnego. Papież nazwał naturę „wyrazem zamysłu miłości i prawdy”, określił ją jako uprzednią w stosunku do człowieka, daną mu przez Boga za środowisko życia. Mówi ona o Stwórcy i Jego miłości do ludzkości, a jej przeznaczeniem jest zostać „zjednoczoną” w Chrystusie na końcu czasów. „Natura jest do naszej dyspozycji nie jako «stos przypadkowo rozrzuconych odpadków», ale jako dar Stwórcy, który ustanowił jej wewnętrzne prawa”⁴³ – stwierdził Benedykt XVI. Papież także w innych miejscach przypominał o ekologicznej odpowiedzialności Kościoła „za świat stworzony” i zapewniał o swoim wsparciu dla „wychowania do odpowiedzialności ekologicznej”⁴⁴. Ojciec Święty uwypuklał, iż konieczna jest zmiana mentalności i przyjęcie nowych stylów życia⁴⁵. Relację z naturą czynił też jednym z warunków prawdziwego pokoju, będącym „stanem człowieka, który żyje w harmonii z Bogiem, z samym sobą, z bliźnimi i z przyrodą”⁴⁶.

Troska o środowisko jest przedmiotem licznych wystąpień i apeli papieża Franciszka. Na wagę tego zagadnienia dla obecnego papieża wskazuje już wybór imienia, przez co patronem i inspiracją dla pontyfikatu stał się św. Franciszek z Asyżu⁴⁷. O wyjątkowości podejścia

i Patriarchy Bartłomieja I [on-line], https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/inne/deklaracja_ekologia_10062002.html [dostęp: 30.08.2018].

⁴³ Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, Kraków 2009, nr 48.

⁴⁴ Benedykt XVI, *Jeśli chcesz krzycieć pokój, strzeż dzieła stworzenia. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2010 r.*, nr 12 [on-line], https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/pokoj2010_lew_08122009.html [dostęp: 30.08.2018].

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Benedykt XVI, *Adhortacja Ecclesia in Medio Oriente*, Warszawa 2012, nr 9.

⁴⁷ Papież Franciszek w encyklice *Laudato si'* odnosi się do św. Franciszka z Asyżu, którego imię przyjął, „jako przewodnika i inspirację” w chwili swego wyboru na Biskupa Rzymu. Wskazuje, „że Franciszek jest w najwyższym stopniu wzorem troski o to, co słabe, oraz patronem ekologii integralnej [...]. Jest on świętym patronem tych wszystkich, którzy prowadzą badania i pracują w dziedzinie ekologii, miłowanym również przez wielu niechrześcijan. Pokazał szczególną wrażliwość na Boże stworzenie oraz na najuboższych i opuszczonych. [...] Był mistykiem i pielgrzymem, który żył z prostotą i we wspaniałej harmonii z Bogiem, z innymi ludźmi, z naturą i z samym sobą”. Franciszek,

do kwestii ekologicznej świadczą przede wszystkim dwa posunięcia: opublikowanie encykliki *Laudato si'* oraz ustanowienie Dnia Modlitwy o Ochronę Stworzenia.

Encyklika *Laudato si'*⁴⁸ ogłoszona została 24 maja 2015 roku i jest pierwszym dokumentem papieskim w całości poświęconym problematyce ekologicznej. Stanowi ważny głos Kościoła w trwającej współcześnie debacie na temat ochrony środowiska. Głos ten jest inspiracją dla katolickich ekologów, został też zauważony i doceniony w środowiskach niezwiązanych z Kościołem katolickim. Bezpośrednim następstwem encykliki *Laudato si'* było ustanowienie w tym samym roku Dnia Modlitwy o Ochronę Stworzenia. Tzw. Święto Stworzenia, obchodzone w dniu 1 września, ma charakter ekumeniczny i zostało zainspirowane przykładem prawosławnego patriarchatu Konstantynopola, który ustanowił je już w 1989 roku. Jawi się ono jako odpowiedź na trwający kryzys ekologiczny i służy wyrażeniu wdzięczności za dar świata stworzonego oraz skruchy za grzechy przeciwko niemu⁴⁹.

Kluczowym pojęciem encykliki Franciszka jest ekologia integralna. Jej punktem wyjścia staje się człowiek i jego relacja do Boga Stwórcy, siebie samego, innych ludzi oraz do świata stworzonego⁵⁰. Jak zauważa Grzegorz Ryś,

„papież pokazuje wzajemne zależności między poszczególnymi elementami ziemskiego ekosystemu, ale wszystkie jego diagnozy odnoszą się do człowieka, bo to w nim tkwi rozwiązanie problemów, z którymi boryka się świat”⁵¹.

Laudato si', nr 10.

⁴⁸ Tytuł jest cytatem z *Pieśni słonecznej* św. Franciszka z Asyżu. Dokument nosi podtytuł *W trosce o wspólny dom*.

⁴⁹ 1 września 2017 roku papież Franciszek i patriarcha ekumeniczny Bartłomiej I podpisali wspólne przesłanie z okazji Światowego Dnia Modlitwy o Ochronę Świata Stworzonego. Zob. *Papież Franciszek i patriarcha Bartłomiej: zniszczenie planety jest ciężarem dla najbardziej bezbronnych* [on-line], <https://episkopat.pl/papiez-franciszek-i-patriarcha-bartlomiej-zniszczenie-planety-jest-ciezarem-dla-najbardziej-bezbronnych/> [dostęp: 30.08.2018].

⁵⁰ Stanisław Jaromi ujął to w następujący sposób: „Celem jest detoksykacja tych zatrutych relacji i budowa nowej syntezy, w której i nasz ekosystem, i nasz świat, i nasze miasto, i cała planeta będą wspólnym, gościnnym domem dla wszystkich mieszkańców. Stąd podtytuł encykliki: *W trosce o wspólny dom*. O dom gościnny dla wszystkich: i dla ludzi, i dla zwierząt, i dla całego stworzenia”. S. Jaromi, Z. Nosowski, *Polska bez bocianów? – rozmowa*, „Więź”, nr 2, 2018, s. 135.

⁵¹ G. Ryś, *Wszystko jest ze sobą powiązane. Ekologiczna encyklika społeczna Franciszka*, „Więź”, nr 2, 2018, s. 109.

Dla Franciszka oczywiste jest, że grzech człowieka wprowadza dysharmonię w całą naturę:

„Przemoc, jaka istnieje w ludzkich sercach zranionych grzechem, wyraża się również w objawach choroby, jaką dostrzegamy w glebie, wodzie, powietrzu i w istotach żywych. Z tego względu wśród najbardziej zaniedbanych i źle traktowanych znajduje się nasza uciskana i zdewastowana ziemia”⁵².

Ta sama wzajemność sprawia, że przedmiotem ekologicznej troski są także ludzie, zwłaszcza najubożsi i najsłabsi:

„Jeśli nie uznaje się w samej rzeczywistości znaczenia człowieka ubogiego, ludzkiego embrionu, osoby niepełnosprawnej – by podać tylko kilka przykładów – trudno będzie usłyszeć wołanie samej przyrody. Wszystko jest ze sobą połączone”⁵³.

Degradacja środowiska wyrządza szczególną krzywdę najsłabszym mieszkańcom planety, którzy w jej konsekwencji cierpią biedę, zmuszani są do migracji, żyją w warunkach zagrażających ich zdrowiu i bezpieczeństwu. Papież przypomniał o tym problemie podczas swej wizyty w Peru w styczniu 2018 roku. Spotykając się z mieszkańcami Amazonii, zwrócił uwagę świata na niesprawiedliwość i wyzysk, będące ich udziałem wskutek degradacji lasów tropikalnych⁵⁴. W tej i w innych podobnych sytuacjach Franciszek słyszy „jęki siostry ziemi,

⁵² Franciszek, *Laudato si'*, nr 2.

⁵³ Tamże, nr 117. Franciszek pisze też: „Niepokoi fakt, że gdy niektóre ruchy ekologiczne bronią integralności środowiska i słusznie domagają się ograniczenia badań naukowych, to niekiedy nie stosują tych samych zasad do życia ludzkiego. [...] Nie ma dwóch odrębnych kryzysów, jeden środowiskowy, a drugi społeczny, ale istnieje jeden złożony kryzys społeczno-ekologiczny”. Dlatego potrzebne są integralne rozwiązania, „aby przywrócić godność wykluczonym i jednocześnie zatroszczyć się o naturę”. Tamże, nr. 136 i 139.

⁵⁴ Podczas spotkania z rdzenną ludnością Amazonii w Puerto Maldonado 19 stycznia 2017 roku padły słowa na temat dominującego konsumpcjonizmu: „Jest to kultura anonimowa, bez więzi, bez twarzy, kultura odrzucenia. Kultura bez matki, która nie chce niczego więcej niż konsumować. Ziemia jest traktowana zgodnie z tą logiką. Wykorzystywane są lasy, rzeki i strumienie, wyciskiwane do ostateczności, a następnie pozostawiane odłogiem i niezdatne do użytku. Według tej logiki traktowani są również ludzie: używani aż do wyczerpania, a następnie porzucani jako «bezużyteczni». To jest kultura odrzucenia”. Franciszek, *Nie można akceptować przemocy wobec kobiet. Przemówienie podczas spotkania z mieszkańcami Puerto Maldonado*, „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., nr 2, 2018, s. 26.

łączące się z jękami porzuconych świata”⁵⁵. Dlatego też w encyklice *Laudato si'* stwierdza, iż

„prawdziwe podejście ekologiczne zawsze staje się podejściem społecznym, które musi włączyć sprawiedliwość w dyskusje o środowisku, aby usłyszeć zarówno wołanie ziemi, jak i krzyk biednych”⁵⁶.

Podobnie jak Jan Paweł II, Franciszek wzywa do „nawrócenia ekologicznego”. Apeluje do chrześcijan, aby zwracali większą uwagę na ten wymiar, „pozwalając, by moc i światło otrzymanej łaski obejmowały także relacje z innymi istotami i otaczającym światem”⁵⁷. Papież z ubolewaniem zauważa, że wielu zaangażowanych chrześcijan lekceważy, a nawet pod pretekstem realizmu drwi z troski o środowisko naturalne. Stwierdza:

„Brakuje im «nawrócenia ekologicznego», które wiąże się z rozwijaniem wszystkich konsekwencji ich spotkania z Jezusem w relacjach z otaczającym ich światem. [...] Powołanie, by być obrońcami dzieła Bożego, jest istotną częścią życia uczciwego, nie zaś czymś opcjonalnym, ani też drugorzędnym elementem doświadczenia chrześcijańskiego”⁵⁸.

Sytuacja jest poważna, gdyż ziemia nigdy nie była tak źle traktowana i okaleczana jak teraz⁵⁹.

Na kartach swej encykliki Franciszek wielokrotnie daje wyraz wartości stworzenia i w zdecydowanych słowach sprzeciwia się sprowadzaniu go jedynie do zasobów czy przedmiotów, podlegających arbitralnej dominacji człowieka, służących jego korzyściom i interesom⁶⁰. Przyroda stanowi znak obecności Boga, chwali Go swym istnieniem⁶¹, jest związana „z Bożym planem miłości, gdzie każda istota ma

⁵⁵ Franciszek, *Laudato si'*, nr 53.

⁵⁶ Tamże, nr 49.

⁵⁷ Tamże, nr 221.

⁵⁸ Tamże, nr 217. Papież zwraca się też do chrześcijan: „Jesteśmy wezwani, aby być narzędziami Boga Ojca, żeby nasza planeta była tym, co On wymarzył, stwarzając ją, i by odpowiadała na Jego projekt pokoju, piękna i pełni”. Tamże, nr 53.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże, nr 82.

⁶¹ Dlatego fakt, iż każdego roku wymiera wiele gatunków roślin i zwierząt, jest poważnym wykroczeniem: „Z naszego powodu tysiące gatunków nie będzie swoim istnieniem chwaliło Boga ani też nie będą przekazywać nam swego orędzia. Nie mamy do tego prawa”. Tamże, nr 33.

wartość i znaczenie⁶², „jest językiem miłości Boga”⁶³, „odzwierciedla coś z Boga” i zawiera Jego orędzie⁶⁴. Stworzenie zostało też objęte Chrystusowym odkupieniem, zmierzając wraz z człowiekiem „ku ostatecznemu kresowi, jakim jest Bóg w transcendentalnej pełni, gdzie zmartwychwstały Chrystus wszystko ogarnia i oświetla”⁶⁵. Dzięki wcieleniu i odkupieniu

„stworzenia tego świata ukazują się nam już nie jako rzeczywistości czysto naturalne, ponieważ Zmartwychwstały tajemniczo je otacza i ukierunkowuje ku pełni. Te same dzikie kwiaty i ptaki, które podziwiał swymi ludzkimi oczami, są obecnie wypełnione Jego jaśniejącą obecnością”⁶⁶.

Chrystus przez wcielenie zjednoczył się z materialnym światem, „a teraz, zmartwychwstały, żyje w głębi każdej istoty, otaczając ją swoją miłością i przenikając ją swoim światłem”⁶⁷. Człowiek musi też uświadomić sobie, że nie jest ostatecznym celem innych stworzeń – tym celem jest Bóg⁶⁸. Nie jest właścicielem Ziemi, która istniała wcześniej i została mu dana⁶⁹.

Zakończenie

Chrześcijańska wizja relacji człowieka z naturą w punkcie wyjścia musi uwzględniać Boży plan odnośnie do stworzenia. Objawienie zawarte w Biblii wyraźnie ukazuje wartość świata stworzonego, jest on bowiem nie tylko dziełem Boga, ale także stanowi Jego teofanię. Na podstawie wielkości i piękna stworzenia przez podobieństwo poznaje się jego Stwórcę (por. Mdr 13,5). W tym sensie cała przyroda stanowi „księgę”, z której wyczytać można podstawowe prawdy o Bogu. Niepodważalna w biblijnej perspektywie wyjątkowość człowieka, przekraczającego świat natury, nie daje mu prawa do samowolnego dysponowania stworzeniem, ale nakłada powinność i odpowiedzialność. Prawo do panowania nad ziemią i żyjącymi na niej innymi istotami należy rozpatrywać w kontekście stworzenia człowieka na obraz

⁶² Tamże, nr 76.

⁶³ Tamże, nr 84.

⁶⁴ Tamże, n 221.

⁶⁵ Tamże, nr 83.

⁶⁶ Tamże, nr 100.

⁶⁷ Tamże, nr 221.

⁶⁸ Tamże, nr 83.

⁶⁹ Tamże, nr 67.

i podobieństwo Boga. Misją osoby ludzkiej jest dogłębne oglądanie świata na wzór Boga, przy zachowaniu ustanowionych przez Niego zasad. Grzech wypaczył naturę tego przykazania, wprowadzając dysharmonię zarówno w relacje człowieka z Bogiem, jak i naturą. Ludzka aktywność, przynosząca złe skutki środowisku, nie może być zatem usprawiedliwiana nakazem czynienia sobie ziemi poddanej. Chrześcijanie zobowiązani są podjąć działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego i przywrócenia ustanowionego przez Stwórcę porządku.

Motywy dla zachowań ekologicznych opierają się zatem nie tylko na względach pragmatycznych i ogólnoludzkich, ale również religijnych. Stąd obecne w nauczaniu Kościoła wezwanie do nawrócenia ekologicznego, czyli przyjęcia nowego stylu życia, dokonania zmian w sposobie myślenia i postępowania wobec środowiska, a także wzmocnionych starań o przywrócenie harmonijnych relacji z naturą.

W tradycji chrześcijańskiej zawsze istniały przesłanki do troski o świat stworzony. Wielu teologów i świętych Kościoła podejmowało refleksję nad znaczeniem stworzenia, widząc w nim coś więcej niż obiekt służący zaspokajaniu ludzkich potrzeb. Dziś, w obliczu poważnego kryzysu ekologicznego, teologia przyrody nabiera szczególnego znaczenia, a zaangażowanie chrześcijan na rzecz ochrony środowiska nie jest czymś opcjonalnym, lecz staje się dramatyczną koniecznością. Przypominali o tym papieże Jan Paweł II i Benedykt XVI, a obecnie czyni to Ojciec Święty Franciszek. Jego głos, wyrażony w encyklice *Laudato si'*, zwrócił uwagę wielu środowisk na kwestię ekologiczną, wywołał także szereg debat i inicjatyw. Wciąż pozostaje jednak pytaniem, na ile zmieni postawę konkretnych katolików i pobudzi ich do „nawrócenia ekologicznego”.

~•~

MAGDALENA RZYM

Przyroda jako pierwsza księga objawienia. Chrześcijańskie podstawy ekologii

Streszczenie

Chrześcijańska wizja przyrody zakłada jej wartość jako dzieła Boga. Przekaz, który płynie z Pisma Świętego, wskazuje, że stworzenie objawia przymioty Stwórcy oraz stanowi przedmiot Jego miłości. Postawienie człowieka ponad resztą stworzeń i nadanie mu władzy nad nimi nie oznacza prawa do absolutnego panowania, ale obowiązek opieki i dogłębnej obserwacji „ogrodu świata”. Opaczne rozumienie nakazu

płynącego z Księgi Rodzaju oraz traktowanie przyrody ożywionej i nieożywionej jako przedmiotu podlegającego eksploatacji prowadzi do degradacji środowiska, a z teologicznego punktu widzenia jest grzechem. Współczesne nauczanie Kościoła podkreśla znaczenie problematyki ekologicznej. Zawiera także wezwanie do nawrócenia ekologicznego, tzn. zmiany stylu życia na rzecz odpowiedzialnych zachowań wobec świata stworzonego. Pośród licznych wypowiedzi Magisterium Kościoła na szczególną uwagę zasługuje ekologiczna encyklika papieża Franciszka *Laudato si'* – *w trosce o wspólny dom*. Jest to pierwsza encyklika poświęcona w całości problematyce ekologicznej.

Słowa kluczowe: chrześcijańska wizja przyrody, ekologia integralna, ekoteologia, *Laudato si'*, nawrócenie ekologiczne.

MAGDALENA RZYM

**Nature as the First Book of Revelation.
Christian Foundations of Ecology**

Abstract

The Christian vision of nature assumes its value as God's work. The message from the Scriptures says that creation is a revelation of the attributes of the Creator and the object of His love. Putting a man above the rest of creatures and giving him power over them does not mean the right to absolute rule, but the duty to care and look after the "garden of the world". Misunderstanding of the command of the Book of Genesis and the treatment of animate and inanimate nature as an object of exploitation leads to degradation of the environment, and is a sin from the theological point of view. The contemporary teaching of the Church emphasizes the importance of ecological issues and calls for ecological conversion, that is, a change of lifestyle for responsible behavior towards the created world. Among the numerous statements of the Magisterium, a special role plays the ecological encyclical of pope Francis *Laudato si'* – on care for our common home. This is the first encyclical devoted entirely to ecological issues.

Keywords: integral ecology, ecotheology, ecological conversion, *Laudato si'*, Christian vision of nature.